

Mellom hjerneforskning og nevrobabel

Helge Sletvold

psykoanalytiker, klinisk nevropsykolog, privat praksis

Når psykoanalysen ikler seg nevrovitenskapens moderne drakt, kan dens sjel gå tapt.

NEVROVITENSKAP

ÅRENE 1990–1999 BLE av president George H.W. Bush utropt til hjernens tiår i USA, og raskt ble det et globalt prosjekt med stor suksess, der nye undersøkelsesmetoder og nye medisiner så dagens lys. Men det holdt ikke med ett tiår. Vi er nå langt inne i et tredje, som også i høy grad kan sies å være hjernens. I underholdningsprogrammer på TV, tabloidpresse og radio sier man ikke lenger at «jeg gjør det», men «hjernen min gjør det». Psykolog Aksel Sinding skriver i VG 6. januar 2017: «Hjernen er lettere å lure enn du tror.» Det er altså ikke lenger vi som blir lurt, men hjernen. Vi har fått bøker med titler som *Hjernen er stjernen* og *Vår utrolige hjerne*. Og da den hederskronede fotballtreneren Nils Arne Eggen fylte 75 år i forfjor, var overskriften i lokalavisa *Sør-Trøndelag*: «Godfoten eldre – hjernen like ung». Bare tull, selvsagt. Bortsett fra noen internevroner og dendritter i nucleus dentatus, striatum og nucleus accumbens er nok Eggens hjerne like gammel som ham selv. Hadde de enda skrevet at sinnet var like ungt. Men det høres vel for gammelmodig ut. Da er det bedre med litt nevroabling.

I dag snakkes det langt oftere om hjerne enn om kropp, og det biologiske perspektivet innenfor psykologi og psykiatri er synonymt med hjerneforskning. Vi ser den samme tendensen innenfor psykoanalysen, og tydeligst i den såkalte nevropsykoanalysen, som søker å integrere nevrovitenskapelig forskning med psykoanalytiske begreper. I det følgende vil jeg drøfte noen mulige konsekvenser dette kan få.

Den reddende prinsen

At Freud var nevrolog og publiserte betydelige neuroanatomiske og kliniske studier, er godt kjent (Anthi, 2016; Fodstad et al., 2000; Freud, 1862, 1891). Forkjempere for at psykoanalysen bør knytte tettere bånd til nevrovitenskapen, tar gjerne utgangspunkt i dette. Mange fremhever Freuds uttrykte håp om at biologien skulle erstatte psykologien (Freud, 2011, s. 82), og hans *Utkast til en vitenskapelig psykologi*, det såkalte *Entwurf* fra 1895, blir også gjerne hentet frem i denne sammenheng. Dette skriftet kan leses på mange måter, ofte ses det som et spekulativt forsøk på å lage en psykologi med termer fra datidens nevrofysiologi.

Her vil jeg minne om at Freud selv aldri publiserte *Entwurf*, og at han også ba prinsesse Marie Bonaparte, hans fortrolige og selv psykoanalytiker, om å tilintetgjøre manuskriptet. I stedet gav han seg drømmestudiene i vold, noe som viste seg å være svært fruktbart. Der startet den egentlige psykoanalysen. Men i dag, hundre år senere, mener blant andre nobelprisvinneren Erik Kandel (1998, 1999), en biolog positivt innstilt til psykoanalysen, at tiden er inne for å vekke psykoanalysen fra sin tornerosesøvn. Nevrovitenskapen får rollen som den reddende prinsen.

Nevropsykoanalyse

Begrepet nevropsykoanalyse ble lansert av den sørafrikanske psykoanalytiker og nevropsykologen Mark Solms i 1999. Den opprinnelige nevropsykoanalysen til Karen Kaplan-Solms og Mark Solms tok utgangspunkt i psykoanalytisk behandling av personer med ulike hjerneskader. På den tiden var dette en viktig nyvinning, og en utvidelse av indikasjonsområdet for både psykoterapi og analyse. Mange har ment at å skille mellom organiske og funksjonelle lidelser er ufruktbart, her fikk vi demonstrert dette i klinisk praksis. Også pasienter med hjerneorganiske symptomer som neglekt og anosognosi kunne nyttiggjøre seg psykoanalytisk behandling (Kaplan-Solms og Solms, 2000).

Men ambisjonene til Kaplan-Solms og Solms var større. Med deres egne ord: «(...) the book aims to introduce a new scientific method (...) a combination of two existing methods (...) we firmly believe that it paves the way for an integration – on a sound empirical basis – of psychoanalysis and neuroscience» (Kaplan-Solms og Solms, 2000, s. 3). Målet var altså å integrere psykoanalyse og nevrovitenskap. Intet mindre.

Psykoanalysen utfordres ikke bare av nevrovitenskapen, men av kognitiv terapi og andre korttidsterapier som fokuserer på diagnoser og symptomlettelse

Denne tidlige versjonen av det nevropsykoanalytiske prosjektet, som jeg tidligere har beskrevet som en blanding av tidlig Freud, egopsykologi og Lurias nevropsykologiske metode, ble aldri utbredt (Sletvold, 2003). Luria var i sin tid svært opptatt av psykoanalysen, og hans nevropsykologiske undersøkelser er individualisert og dynamisk, og eksemplifisert med sentrale kasuistikker, som i psykoanalysen. Solms' valg av Luria er med andre ord forståelig. Men urealistisk. Det er få som behersker Lurias nevropsykologiske metode, og metoden og tenkningen er langt unna det vi kan kalle mainstream nevropsykologi. Egopsykologien var heller ikke lenger toneangivende. Denne spesifikke nevropsykoanalytiske integrasjonstanken ble altså skrinlagt ganske fort, og prosjektet nevropsykoanalyse ble omformulert til å være en møteplass, et område der psykoanalysen og nevrovitenskapen kan møtes til gjensidig berikelse. Eller som Siri Hustvedt uttrykte det i en debatt med Damasio i Berlin 2011: Et ekteskap, der formålet ikke er å smelte sammen og bli ett, men å arbeide sammen, enige om noe, uenige om noe annet, holde på med egne ting i en periode, for så å komme sammen igjen (Sletvold, 2011).

Keiserens nye klær

Når vi iklær gamle begreper en nevrovitenskapelig drakt, innebærer det at vi har forstått mere og bedre? Øker det vår forståelse når vi erstatter egofunksjoner med eksekutive funksjoner?

I en interessant artikkel om borderline konkluderer Doll og kolleger (2013): «Our data suggest a shift in internetwork intrinsic functional connectivity (iFC) from networks involved in cognitive control to those of emotion-related activity in BPD, potentially reflecting the possible instability of emotion regulation in patients» (s. 1). Dette er på sett og vis noe nytt, samtidig som det lyder velkjent. Forfatterne beskriver med nevrovitenskapelige termer noe vi har visst lenge og før beskrevet med begreper som for eksempel egosvakhet, sublimeringskapasitet og manglende impuls kontroll (se f.eks. Kernberg, 1975, s. 162). Tilfører det psykoanalysen noe å snakke om nettverk og kognitiv kontroll istedenfor egofunksjoner? Nei. Det kan jeg ikke se.

Klinisk irrelevans

Nevropsykoanalysens kliniske relevans ble tidlig debattert. Den mest konsekvente kritikken kom i to artikler i *International Journal of Psychoanalysis* av Blass og Carmeli i 2007 og Carmeli og Blass i 2013. I sin første kritiske artikkel om nevropsykoanalysen argumenterte Blass og Carmeli for at retningen modifiserte de grunnleggende målene med den analytiske prosessen ved at den beveger seg vekk fra å arbeide med (skjulte) betydninger. For eksempel vil begrepet «far» ha svært så forskjellige konnotasjoner fra individ til individ. I en analyse vil valøren av «far» kunne skifte nyanser alt etter hvor du er i prosessen, i den enkelte time og i et lengre perspektiv. Selvsagt finnes det nevrale korrelater til enhver erfaring, men vi er langt unna å kunne studere slike «data» på det nivået. Og om vi kunne det, hva kunne det tilføre psykoanalysen? Senere utvidet Blass og Carmeli kritikken ved en gjennomgang av Norman Doidges bestseller *The brain that changes itself* (2007). Igjen viser de hvordan et biologisk perspektiv forenkler og banaliserer viktige psykoanalytiske innsikter. Overføring som gjentakelse av et tidlig relasjonsmønster til mor kan lett forenes med biologisk forskning (tilknytning), mens overføring som aktualisering av ubevisste fantasier forsvinner. I dette biologiske perspektivet er drømmer viktige fordi de kan være representasjoner av tidligere traumer, noe som er en grov forenkling av Freuds og psykoanalysens syn. I Norge vet alle som har lest psykologi grunnfag, dette: Drømmens overflate, det vi husker som drømmen når vi gjenforteller den, er det manifeste innholdet, som skjuler et ønske, drømmens latente innhold. Dette er imidlertid ikke så lett å få tak på, fordi det såkalte drømmearbeidet forkler ønsket ved hjelp av mekanismer som fortetning, forskyvning osv. Dette er ikke drøm som gjentakelse, men selve erkeeksempelet på ubevisst kreativitet. Det er for øvrig ikke bare psykoanalytikeren Doidge som får vanskeligheter med Freuds drømmeteorien. Når nevrovitenskapen beskjeftiger seg med den psykoanalytiske drømmeteorien, kan det meste gå galt. Jeg ble først henrykt da jeg så at Freud var viet plass i Kandel og medarbeideres tekstbok fra 2013. Men forfatterne av det aktuelle kapitlet om drøm røper at de totalt har misforstått forskjellen på og forholdet mellom manifest drømmeinnhold, latente drømmetanker og dagsrester: For dem er dagsrester det samme som Non-REM-drømmens manifeste innhold, og drømmens latente innhold likestilles med REM-drømmer. Det komplette visvas. Eric Kandel har i hvert fall ikke lest korrektur, for han vet bedre (McGormic et al., 2013, s. 1144; Sletvold, 2014).

Sjelen på biologiens alter

Psykoanalysen står i fare for å bli marginalisert. Den utfordres ikke bare av nevrovitenskapen, men av kognitiv terapi og andre korttidsterapier som fokuserer på diagnoser og symptomlettelse. Er det ikke så en stor fordel for psykoanalysen å alliere seg med nevrovitenskapen for å oppnå større gjennomslagskraft i dagens klima og dermed få støtte til psykoanalytisk forskning via nevrobiologien? I en artikkel av Yovell, Solms og Fotopoulou, der de forsøker å imøtegå kritikken fra Blass og Carmeli, er dette ett av deres argumenter.

Jo, dette er muligens et godt poeng. Det er lett å forstå at mange ønsker en psykoanalyse som er tuftet på biologisk forskning. Det er gjort undersøkelser som viser at når du nevner nevrovitenskapelige termer i en diskusjon, oppleves du mer troverdig enn hvis du bruker begreper fra sosialvitenskapene, selv om den nevrovitenskapelige informasjonen er irrelevant (Fernandez-Duque et al., 2013; Hook og Farah 2013; Weisberg 2008). Men da er det også en fare for at psykoanalysen ofrer sin sjel på biologiens alter. Trass i alle sitater av Freud som forteller om en oppvurdering av det biologiske, så må vi ikke glemme at han langt oftere skrev om sjel, sjelebehandling og sjeloliv. Hva som

er psykoanalysens sjel, er det mange meninger om. Her vil jeg si at det er arbeidet med det subjektive; med minner, ønsker, begjær, drømmer, kort sagt hele vårt indre psykiske liv.

Når psykoanalysen tar til seg språkbruk og viten fra nevrovitenskapen, og retter seg inn mot det som virker, vil psykoterapi og nevropsykoanalyse bli en form for psykiatri. Vi ser det hos Cozolino, som gjør seg til talsmann for å ta inn alt fra suggesjon, pseudonevropsykologiske teknikker som EMDR og endog psykoedukasjon, uten å diskutere hvordan det forurenses overføringen og dermed er uforenlig med å drive psykoanalytisk behandling. Det er som å være vitne til en regresjon tilbake til den prepsykoanalytiske Freud, før oppdagelsen av overføringen, og mens han ennå var preget av store ambisjoner om å kurere, og brukte hva som helst for å oppnå symptomlettelse: varme bad, elektrisitet, håndspåleggelse, hypnose og suggesjon. Nå er det blitt slik at så lenge vi kan påvise at noe skjer i hjernen, gjerne noe som gir positive assosiasjoner, som for eksempel at hippocampus er blitt større etter en behandling, eller amygdala mindre, da er det meste tillatt: «Understanding and measuring neural network activity may establish a common currency for us to select, combine, and evaluate treatments» (Cozolino, 2002, s. 315–316).

Det er noe besnærende med nevrovitenskapen, den gir inntrykk av å være mye mere konkret og basal enn psykologiske begreper

Nevrovitenskapens potensielt ødeleggende effekt på møtet med pasienten er blitt tydeligere for meg. Det er tidens rådende diskurs, allestedsnærværende, og kan komme til å snike seg inn i oss uten at vi er oss det bevisst. Er det kanskje tid for å lese Laing igjen? I 1959, da han gav ut *The divided self*, var nevrovitenskapen langt unna dagens nivå. Det var for eksempel mindre enn 10 år siden nevronteorien var verifisert og man endelig kunne fastslå at nervesystemet bestod av enkeltceller som dannet forbindelser med hverandre via synapser. Laing påpeker i sin bok at i møtet med en person kan man enten se hans tale i lys av nevrale prosesser eller forsøke å forstå hva han sier. Begge deler er selvsagt legitime måter å studere et fenomen på, men et dypt skille ligger i om vi betrakter den vi sitter overfor, som en organisme eller som en person (Laing, 1972). Den samme innvendingen gjelder selvsagt også hvis vi betrakter den andre som et sett av psykologiske mekanismer eller prosesser, det blir like galt. Men det er noe besnærende med nevrovitenskapen, den gir inntrykk av å være mye mere konkret og basal enn psykologiske begreper. Doidge siterer begeistret en dr. Susan Vaughan, som har uttalt at snakketerapi virker fordi man snakker med nevronene, og at en effektiv psykoanalytiker er en «microsurgeon of the mind», som hjelper pasientene til å gjøre nødvendige endringer i nevrale nettverk (Doidge, 2007, s. 221). Her når nevroablingen nye høyder. Jeg har selv hørt en pasient si at hun må godsnakke med sin amygdala. Men kanskje har amygdala og hippocampus sett sine beste dager.

Nå kommer nemlig *nettverkene* for fullt. For eksempel «Default Mode Network», et spesifikt nettverk som er aktivt når vi hengir oss til dagdrømmer, henter frem minner fra langtidshukommelsen eller forsøker å forestille oss fremtiden. Dette ligner til forveksling det vi tilstreber med analysens grunnregel, den frie assosiasjon. Tanken om at den frie assosiasjon innenfor konteksten av en psykoanalytisk behandling er kurativ i seg selv, har en lang historie. Den fremste eksponenten for dette synet i dag er Christopher Bollas (se f.eks. Bollas, 1995). Enn så lenge finnes det bare såkalt anekdotisk evidens for dette synet på fri assosiasjon. Alternativet til å gi seg hen til nevrovitenskapen er imidlertid å fortsette med å ta utgangspunkt i den psykoanalytiske situasjon. Klinikken, altså. Der ser vi det ubevisste utfolde seg. Der henter vi ny forståelse, ser noe på en annen måte, formulerer nye begreper, og nye innsikter oppstår. Der lærer vi av pasientene. Og av oss selv. Men de som mener vi

har sovet, vil nok holde oss våkne. Nye studier som anvender nevrovitenskapelige termer og metoder på psykoanalytiske fenomener, kommer hele tiden. Det kan også komme studier som bekrefter det kurative i selve metoden. Vi kan ikke se bort fra det. Men betyr det at nevrovitenskapen redder oss?

Referanser

- Anthi, P. (2016). Freud og Nansen – Rivalisering og respekt. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 53, 26–33.
- Blass, R.B. & Carmeli, Z. (2007). The case against neuropsychoanalysis. *International Journal of Psychoanalysis*, 88, 19–40.
- Blass, R.B. & Carmeli, Z. (2015). Further evidence for the case against neuropsychoanalysis. *International Journal of Psychoanalysis*, 96, 1555–1573.
- Bollas, C. (1995). *Cracking up. The work of unconscious experience*. London. Routledge.
- Carmeli, Z. & Blass, R.B. (2013). The case against neuroplastic analysis: A further illustration of the irrelevance of neuroscience to psychoanalysis through a critique of Doidge's *The brain that changes itself*. *International Journal of Psychoanalysis*, 94, 391–410.
- Cozolino, L. (2002). *The neuroscience of psychotherapy*. London. New York. W.W. Norton & Company.
- Doidge, N. (2007). *The brain that changes itself*. Penguin Books.
- Doll, A., Sorg, C., Manoliu, A., Wöller, A., Meng, C., Förstl, H., Zimmer, C., Wohlschläger, A.M. & Riedl, V. (2015). Shifted intrinsic connectivity of central executive and salience network in borderline personality disorder. *Frontiers in human neuroscience*, 7, 1–13.
- Fernandez-Duque, D., Evans, J., Christian, C. & Hodges, S.D. (2015). Superfluous neuroscience information makes explanations of psychological phenomena more appealing. *Journal of cognitive neuroscience*, 27, 926–944.
- Fodstad, H., Kondziolka, D., de Lotbinière, A. (2000). The Neuron Doctrine, the Mind and the Arctic. *Neurosurgery*, 47, 1381–1390.
- Freud, S. (1882). Über den Bau der Nervenphasern und Nervenzellen beim Flusskrebs. *Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Wien*, 85, III Abtheilung, 9–46.
- Freud, S. (2011). *Hinsides lystprinsippet*. Oslo: Vidarforlaget.
- Hook, C.J. & Farah, M.J. (2013). Look again: Effects of brain images and mind-brain dualism on lay evaluations of research. *Journal of cognitive neuroscience*, 25, 1397–1405.
- Kandel, E.R. (1998). A new intellectual framework for psychiatry. *American Journal of Psychiatry*, 155, 457–469.
- Kandel, E.R. (1999). Biology and the future of psychoanalysis. *American Journal of Psychiatry*, 156, 505–524.
- Kaplan-Solms, K. & Solms, M. (2000). *Clinical studies in neuro-psychoanalysis*. Karnac Books. London & New York.
- Kernberg, O.F. (1975). *Borderline conditions and pathological narcissism*. New York. Jason Aronson.
- Laing, R.D. (1972). *The divided self*. Penguin books. UK.
- McGormick, D.A. & Westbrook, G.L. (2013). Sleep and dreaming. I: Kandel, E.R., Schwartz, J.H., Jessell, T.M., Siegelbaum, S.A. & Hudspeth, A.J. (2013). *Principles of neural science*. Fifth edition. McGrawHill Medical. 1140–1158.
- Panksepp, J. & Biven, L. (2012). *The archaeology of mind. Neuroevolutionary origins of human emotions*. London. New York. W.W. Norton & Company.
- Pulver, S.E. (2003). On the astonishing clinical irrelevance of neuroscience. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 51, 755–772.

- Sletvold, H. (2003). Neuroscientific research with possible relevance for psychoanalysis. *The Scandinavian Psychoanalytic Review*, 26, 51–57.
- Sletvold, H. (2011). Nevrologiske utgravninger. *Klassekampen*, 2. juli, s. 37.
- Sletvold, H. (2012). A Norwegian in Freud's works: John Mourly Vold. *The Scandinavian Psychoanalytic Review*, 35, 127–130.
- Solms, M. & Turnbull, O. (2002). *The brain and the inner world. An introduction to the neuroscience of subjective experience*. New York: Other Press.
- Weisberg, D.S., Taylor, J.C.V., & Hopkins, E.J. (2015). Deconstructing the seductive allure of neuroscience explanations. *Judgement and Decision Making*, 10, 429–441.
- Wilner, A. & Aubé, M. (2014). A convergent neurological and psychoanalytic view of the concept of regression and mental structure in a case of NMDA receptor encephalitis. *Neuropsychanalysis*, 16, 97–113.
- Yovell, Y., Solms, M. & Fotopoulou, A. (2015). The case for neuropsychanalysis: Why a dialogue with neuroscience is necessary but not sufficient for psychoanalysis. *International Journal of Psychoanalysis*, 96, 1515–1553.